

КӨРСӨТМӨЛҮҮЛҮК- ООЗЕКИ СҮЙЛӨӨ РЕЧИНДЕ КОММУНИКАТИВДИК МОТИВАЦИЯНЫ ТҮЗҮҮЧҮ КАРАЖАТ КАТАРЫ

Азыркы учурда чет тилин окутуу процессиндеги эң негизги каражаттардан болуп пикир алышуу саналат. Ошого жараша бул багытта жазылган китептерге кайрылалы. «Оозеки сүйлөө речинде көрсөтмөлүүлүк кандай болуш керек?» деген суроого жооп берерден мурун педагогдор, психологдор көрсөтмөлүүлүк проблемасына кандай карарын карап көрсөк.

Улуу педагогдор (Я.А.Коменский, К.Д.Ушинский), психологдор (В.А.Артемов, Б.В.Беляев) бул проблемага көп көңүл бурушуп, көрсөтмөлүүлүк менен ой жүгүртүүнү бөлүп карашкан эмес, бул эки түшүнүк бири-бири менен тыгыз байланышта дешкен.

Ал эми методикада Е.И.Пассов белгилегендей, «көрсөтмөлүүлүк бир нерсени кароо» деп түшүндүрүлөт. Ошондон улам көрсөтмөлүүлүктүн талаптары келип чыгат: кырдаалды сүрөттөө, картиналарды колдонуу, предметтердин сүрөттөлүшү, сүрөттөөдө сүйлөмдөрдү иретке келтирүү (В.Д.Аракин), фонетикалык, грамматикалык, лексикалык таблицалар, тигил же бул фонеманы айтууда сүйлөө органдарынын ээлеген ордун көрсөтүү. Окутууда, Л.С.Выготский белгилегендей, балага тигил же бул билим бергиче, ой жүгүртүүнү өнүктүрүү пайдалуураак.

Көрсөтмөлүүлүк, психологдордун, айтуусунда (Б.В.Беляев), бир гана көрүп кабыл алуу эле эмес, о.э. башка түрлөрү да бар: жыт билүү, даам сезүү, предметтүү, сырткы, ички ж.б. Бул түрлөргө кабыл алуу эмес, жөн гана элестетүү мүнөздүү. Тилдик көрсөтмөлүүлүктү эч качан эстен чыгарууга болбойт, анын негизинде мектеп окуучулары окушат.

Изилдөө анализи көрсөткөндөй (И.А.Зимняя «Псих. аспекты обуч. говор. на инос. языке»-М.,1985), эң кеңири колдонулган көрсөтмөлүүлүккө перцептивдүү көрсөтмөлүүлүк жатат.

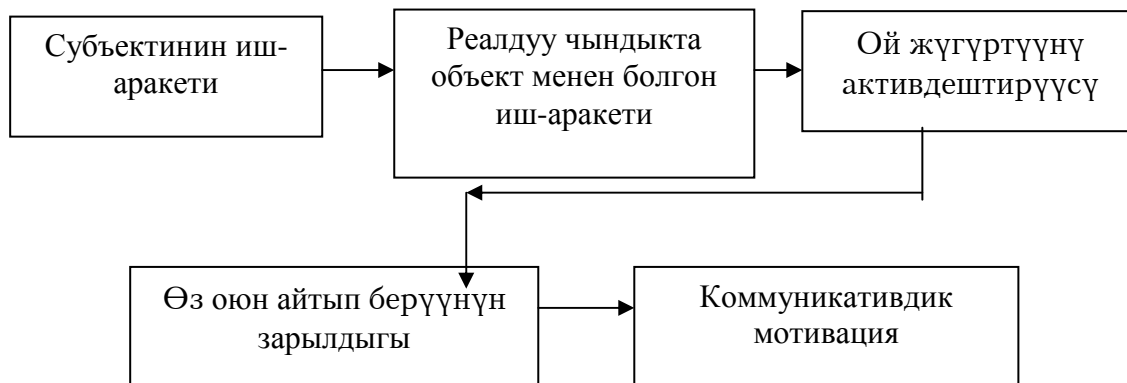
Көрсөтмөлүүлүктүн дагы башка түрү болгон ой жүгүртүү менен байланышкан ички көрсөтмөлүүлүк практикада да, теорияда да колдонулбайт. И.А.Зимняянын изилдөөсүндө ички көрсөтмөлүүлүк бир нерсеге таянып айтуудан өз алдынча айтууга көпүрө катары колдонулат деп эсептелет. Өзүнүн тилинде өз оюн айтканда, адам негизги мазмунуна көңүл бурат, б.а. эмнени айтуу керек жана кандай иретте айтуу керек. Чет тилинде сүйлөөдө адам кошумча кыйынчылыктарга кабылат да, тилдик каражаттарды тандоого, маалымат топтоого көп көңүл бурулат. Ошол максатта коммуникативдик мотивацияны түзүүчү каражат катары көрсөтмөлүүлүк колдонулат.

Коммуникативдик мотивация студенттин сабак учурунда жана сабактан сырткаркы учурларда сүйлөшүүдө демилгелүү катышуусу аталат. Коммуникативдик мотивация субъектинин объективдүү чындык менен болгон иш-аракетинен келип чыгат. Объективдүү чындык пикир алышуудагы зарылчылдык болуп саналат. Айтып берүүдөгү мотивация студенттин оюн айтууда пайда болот. Коммуникативдик мотивация окуучулардын ой жүгүртүү

ТИЛИМИНИН МАСЕЛЭЛЕРИ

ишаракетинин мазмунуна көз каранды. Канчалык мазмун ыкчам болсо, ошончолук айтып берүүнүн талабы тез болот.

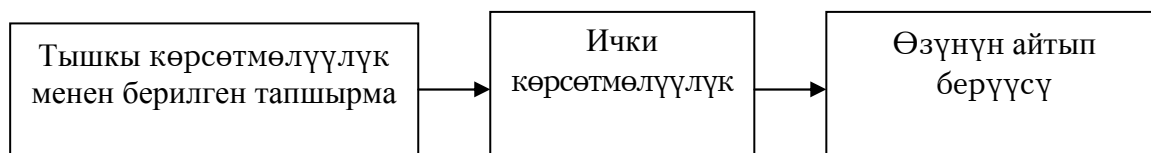
Ой жүгүртүү субъектинин иш-аракети, ал реалдуу чындык объект менен болгон иш-аракеттин негизинде пайда болот. Схемалык түрдө коммуникативдик мотивациянын пайда болуу процессин төмөнгүдөй көрсөтсөк болот:

Окутууда объективдүү чындык катары көрсөтмөлүүлүк эсептелет. Кандайдыр бир иш-аракетти аткаруу процессинде субъект объекттинин мазмунуна, структурасына кызыгышы мүмкүн. Бул учурда субъектинин ой жүгүртүү мазмуну түзүлө баштайт, ой жүгүртүү сүйлөөнүн предмети, кептик иш-аракет катары колдонулат. Ой-жүгүртүүнүн мазмуну субъектинин айтып берүүсүнө түрткү болот, ошол стимул ички көрсөтмөлүүлүк болушу керек.

Жогоруда айтылгандардан кийин жыйынтык чыгарсак болот. Окуучулардын коммуникативдик мотивациясын түзүү үчүн биз, сабактын башында же бир иш-аракетти аткарууда (3-4 мин) атайын даярдалган төмөнкүдөй сырткы көрсөтмөлүүлүктөрдү колдонобуз: аңгеме, картина, теле-, диа-, эпифильмдер. Сүйлөөчү тышкы көрсөтмөлүүлүк каражаты менен айтуунун логикалык иреттүүлүгүн жана мазмунун сактайт, ошонун негизинде сүйлөө пайда болот. Бул учурда студент өзүнө белгилүү тилдик каражат менен түзүлгөн аңгемесинин мазмунуна көңүл бурат. Мугалим негизинен өз сабагында сырткы көрсөтмөлүүлүктү гана колдон-бостон, ички көрсөтмөлүүлүктү да колдонуусу зарыл. Ошонун негизинде ал берилген тапшырманы айтып берүүдөн эркин айтууга өтөт. Негизи адам баласы бир нерсени айтып берүүдө сезимге эле эмес, өзү билген чындыктарга дагы таянат (Е.И.Пассов).

Төмөнкү схемада сүйлөөдөгү көрсөтмөлүүлүк чагылдырылган:

Эми коммуникативдик мотивацияны түзүүдө көрсөтмөлүүлүктү иштетүүнүн жолдорун карап өтсөк. Эң негизги кеңири колдонулган сырткы көрсөтмөлүүлүк картиналар. Биз мектеп окуучуларынын ички көрсөтмөлүүлүгүн түзүү үчүн кандай картиналар кызыктырарын аныктоону чечтик. 4-8-класстардын китептери менен тааныштык. Мында негизги картиналар көнүгүүлөр же тексттер менен кошо берилет. Негизги тапшырмалар: сүрөттөө, же картинадагы каармандарды сүрөттөө, картина боюнча суроо түзүү же суроого жооп берүү ж.б.

Биз практика учурунда Каракол шаарындагы №5 Нариманов атындагы орто мектепте 4-8-класстарында иликтөө жүргүздүк. 4-5-класстын окуучулары жомокторго, текстке карата картиналарга кызыгышат. 7-8-класстарда болсо, мектеп жөнүндө гана эмес, жаштардын проблемаларын чагылдырган картиналар да кызыктырат. «Өспүрүмдөрдүн жана жаштардын эмоционалдык проблемасын ойготуу үчүн алардын астына өздөрүнө жакын проблемаларды чагылдырган жана ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүчү картиналарды берүү керек», - деп эсептейт И.С.Кон.

Биздин иликтөөлөрдөн кийин мектеп окуучуларынын китептеги кээ бир картиналар кызыктырбасын билдик. Мунун себеби балким, картиналардын полиграфиялык сапаты болушу мүмкүн. Ошол эле учурда бул көрсөтмөлүүлүк (картина) оозеки сүйлөө речинде эң негизги ролду ойнойт.

Мындан сырткары да, көрсөтмөлүүлүктүн 2 түрүн карап өтсөк: мазмундуу жана маанилүү. Мазмундуу көрсөтмөлүүлүк студенттердин көңүлүн тексттин мазмунуна бурат, картинада негизи эмне сүрөттөлгөндүгүн айтып берүү үчүн маанилүүлүк көрсөтмөлүүлүктүн негизинде ишке ашат.

Жогорудай иликтөөлөрдөн кийин мектеп окуучуларынын китептери окуучуларды кызыктырбасада, мазмундуу көрсөтмөлүүлүктүн негизинде десек болот. Ал эми, маанилүүлүк көрсөтмөлүүлүгү аз колдонулат.

Мындан биз төмөндөгүдөй жыйынтыкка келсек болот: сырткы көрсөтмөлүүлүк эң маанилүү көрсөтмөлүүлүк болушу керек, ошондо гана коммуникативдик мотивация пайда болот жана ички көрсөтмөлүүлүктүн пайда болушуна түрткү болот. Ал окуучулардын жашына байланыштуу. Дегеле көрсөтмөлүүлүктө өз алдынча жашоого өтүүчү адамдын проблемасы болуш керек (А.А.Алексин), дал ошондой проблема С.Л.Р.Рубинш-тейн белгилегендей, ой жүгүртүүнү өнүктүрүүчү каражат болуп эсепте-лет. Сырткы көрсөтмөлүүлүктүн өзү проблемдүү болуш керек. Бул жерден белгилей кетсек, сырткы көрсөтмөлүүлүк коммуникативдик мотивацияны түзүүчү стимул эле эмес, ички көрсөтмөлүүлүктү түзүүчү каражат жана кептик билгичтикти түзүүчү негиз. Ошондой эле ички көрсөтмөлүүлүктү түзүү үчүн талкуулоочу предметти аныктап алышыбыз керек (Е.И.Пас-сов), ал окуучулардын жашына байланыштуу. Окуучуларда көрсөтмө куралдарды мисалы: картиналарды колдонуу менен коммуникативдик мотивация пайда болуунун негиздерин аныктадык.

Коммуникативдик мотивациянын ыкчамдуу баскычтары сырткы көрсөтмөлүүлүктүн мазмунуна жана структурасына байланыштуу. Эгер сырткы көрсөтмөлүүлүктү түзүүдө талкуулоочу теманын маанилүүлүгүн жана проблемалуулугун эске алсак (коммуникативдик мотивацияны түзүүдө эң маанилүү), ал анда бардык талаптарга жооп берет.

Коммуникативдик мотивациянын ыкчамдуу баскычтары окуучулардын жашына жараша өзгөрөт. Сырткы көрсөтмөлүүлүктүн мазмунуна жана структурасы,

коммуника-тивдик мотивация жана ички көрсөтмөлүүлүктү түзүү, бардыгы келип бири-бири менен тыгыз бай-ланышта.

Адабияттар

1. Алхазишвилли А.А. Основы овладения устной иностранной речью. - М., 1988.
2. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. - М., 1985.
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говору.- М.,1985.
4. Иностранные языки в школе. - М.,1990.